Historical Jewish Press (JPress) of the NLI & TAU

מעריב, 06.04.1980, page 40

משורר־הפרולטריון העברי הראשון

ב־1927 פירסם המשורר ליובא אלמי ספר שירי־עמל, הנושא את השם „בשער", הראשון בספרי השירה הפרולטרית העברית. הספר נשכח עם השנים, ואילו ליובא אלמי עצמו ידע דרך־חיים נפתלת ורבת־תפניות: הוא ירד מן הארץ ב־1937, היה חייל בצבא צרפת החופשית, עבד כפרוון בפולין הקומוניסטית, אך לבסוף, ב־1957, חזר ועלה ארצה, ומאז הוא מתגורר בירושלים. הפגישה המחודשת עמו היא פגישה עם אקלים רוחני אחר

ליובא אלמי (ראשון משמאל), בחברת שני חלוצים בארץ־ישראל של אמצע שנות ה־20, שנות אמונה, עמל ואידיאלים שנשכחו

מאת זהבה מנדלסון

מעגל נפתח לפני ששים שנה: צעיר בן עשרים ואחת, בעל בלורית מתולתלת, שער שחור ועיניים כחולות עזות מבע, אמר יום אחד לאמו: „אמא, אני נוסע לפלשתינה. אל תתווכחי. אל תבכי, לא יעזור לך דבר. אני נוסע".

כך החל מסע־החיפוש והתלאות של ליובא אלמי, המשורר הפרולטרי העברי הראשון. אלמי נולד ב־1899 בכפר קטן באוקראינה בפלך יקטרינוסלב. לאב היתה חנות כל־בו לבגדים. ליובה הצעיר למד בגימנסיה שבעיר המחוז.

ב־1919 הגיע ליובא בחברת צעיר אחר לבית הורי שלונסקי ביקטרינוסלב ושכר שם חדר. בינו לבין שלונסקי נקשרה ידידות. יחד קראו אותם שירים וחלמו על ימים טובים יותר.

כצעירים יהודים רבים נתפש גם ליובא אלמי לרעיון הקומוניסטי והאמין בקנאות בסוציאליזם. באה מהפכת אוקטובר וטפחה על פניו. המהפכה תביא אמנם גאולה לעמים, אמר לעצמו, אך לא לעם היהודי. השאלה היהודית תיפתר רק בארץ־ישראל.

יחד עם חבורת חלוצים מתכננים שלונסקי ו־אלמי לחצות בסתר את הגבול הפולני ולעלות ארצה. משה וייסינסקי, ידיד־נעורים של שלונסקי וסקיד עבות בבולשת הרוסית עוזר להם להשיג רשיון־מעבר מאוקראינה למינסק. ואמנם, הקבוצה מגיעה למינסק ללא תקלות. אבל אז מוטל על אלמי ועל חבר לחצות בסתר את הגבול לפולין כדי להחליף שם את הכסף הרוסי בכסף פולני. הקבוצה מחכה להם במינסק. צרשותם שתי מימיות בעלות תחתית כפולה ובה מוחבא הכסף. תעודת החלוץ תפורה בכובע. אך משהם יוצאים לדרך נתפסת השיירה הלילית. אלמי וחברו מובלים לחקירה, והם מצליחים להערים על שוביהם. אלא שבעת החקירה מחליט אלמי לומר את האמת: „אני ציוני. כוונתי לנסוע לארץ ישראל. אם תחזירו אותי, אעבור שוב ושוב". החוקר פורם את הכובע ומוציא ממנו את תעודת־החלוץ ומתחיל לקוראה בעברית. רגע של מתח. לבסוף משוחררים שני העצורים ומוחזרים למינסק.

● ימים של תקווה

רק הנסיון השני מצליח. הפעם עולה בידי כל קבוצת החלוצים להגיע בשלום לפולין, אך שם, במקום בשם ברנוביצ'י, הם נתפסים ונכלאים בבית־סוהר. שלונסקי כותב פתקים לרב המקומי; השומרים משוחדים ושליחי הקהילה היהודית מגיעים לבית־הסוהר ובידם כל טוב. ואומנם, הודות להשתדלותם משוחררים האסירים לאחר שלושה שבועות ומגיעים לוילנה. שם הם מקבלים סרטיפיקטים לארץ־ישראל ומגיעים ארצה באביב 1921.

בארץ מצטרף אלמי ל„חבורת־העמק" ונשלח לעבודה.

אלו ימים חדורי תקוה ואמונה. את העלם הצעיר אופפת תחושה של עמל וקדושת העמל. אווירת ראשית זו מולידה מחרוזת שירי „עמל", המשקפים את רוח התקופה ואת דמות החלוץ.

הנה כי כן, נולד עתה משורר הפרולטריון העברי הראשון:

אל חיק מולדת־אם הבאתי גוף־ברזל. / ידי חלבנות כמו כלות בבכי / יצאו לקראת עמל: / — קדשנו!" — /
על שמי בשרי הענומים / כשמש / הדלקתי היבלת / — „ברוכה הדרך!" — /
בשר־אדם סומק יומם ידמע לליל. / גוף אדמת שחור עם ליל יבכה לשמש. / — אדם ו־אדמה. — / זעה וטל. — /.
צועד העמל יגע וחסון, רגליו דורכות באון משורשות על רגבי האדמה התחוחים / דשנים ועמקים רובצים שדות. / יגע וחסון משריש אדם רגליו. / — אלון — /.
כצפרים לבקר המריאו הכפים / כפים — רננים. / ואבין. / עמל. /
קול תרועה פורץ מפי העמל. תרועה ללחם.

תרועה לתגובת האדמה:

מלאו השקים ושאום עלי שכם, / הריעו ל־לחם! הריעו ללחם! / — אדם — אדמה — עמל. /
הגוף הבול, הגוו כואב, אך החלוץ משכים מדי שחרית מלא התפעמות עזה וחדוות־חיים ויצירה, והוא קורא בקול רונן:

התפרצי שמחה, / בזעקה משתי עיני! / התפרצי שמחה, / בזעקה משתי עיני! / הא, חא! אני צועד / חסון בהר וגיא. / הא, הא! ברוכה היד, מלאת את כוס היום / — בבטחון אדום! /.

הוא רוקד את ריקוד ההורה ורגליו כואבות, הוא מתפרץ בשירת לחיים:

מולדת לבנה! / אני כל כך טהור. / ומי צוה לי שיר / שירת יגון לדור? /
ומי צוה עם רדת ליל / בבכי, בילל / לי הורה הור? /
התפרצי, שמחה, / בזעקה משתי עיני! / הא, הא, את יין חיי / — זעה מהולה בדם — / אני שותה / ורן היום! / — „לחיים", / בני אדם! /.

השנה — 1926, ו„חבורת העמק" מתפרקת. אלמי עובר לירושלים, ועובד בחציבה:

וכך אני נוהג: / ביום אני חוצב בהרים / הצומחים על פני האדמה / כמכות על פני החרוכים... / עומד אחי הערום / עומס אבן על גבו, / הולך, חוזר ועומס / הולך, חוזר ועומס. /

קשה התקופה. רבים המובטלים. אם מתמזל מזלך אתה משיג יום עבודה בשבוע. כל יום עבודה הוא יום שמח.

אותם ימים מסעירה את ירושלים ואת הישוב פרשה של אם לתינוק שאיבדה עצמה לדעת בתליה מתמת הרעב. נערכת הפגנה של השמאל, ובה משתתף אלמי וסופג מכות מידי המשטרה. לאט לאט, כארס אטי, מחלחל היאוש ללבו, הרגשת הקדושה נמוגה. הוא רעב. מחוסר עבודה, והרעב מכסח כל חלקת אמונה. רגש היאוש משתלט עליו. מקשה את לבו. שירי ה'עמל' מפנים את מקומם לשירי 'בשער'. בעת הלוית האם הפרסית הוא שואל:

„הגידו־נא: מי מת? — / — מי מת? — / — „תינוק". / — „ושמו?" — / — „אמת".

הוא אינו יכול עוד להחניק בקרבו את רגשותיו.

„די. איני יכול יותר / ילל כתן רעב עם רוח ועם דלף, / יבב ככלב / מול כל ירח מתחדש, / מול כל כוכב. /
איני יכול יותר / צפצף לי שיר / עצוב, / בהיר / על אלהים, מולדת, / ניר. / די!... רעב הבעיר גופים באש! / עתה — / כל לב — ברזל! /.

ואחר היאוש, צומחת המשטמה:

ברוכה תהיי המשטמה, / ברוך בואך! / כילד לקראת אם / אשא כפי אליך / חבקיני! / עתה — / אהיה שקט / עתה — אדע: / עמל. / אדם חורש שדה. אדם צועק ללחם. / הגוף בוער באש, / הדם שואג „מולדת". / חוי, דם טפש! / תמיד, תמיד, תחרש שדה / לעדי־עד תזעק ללחם / על כן ישמח „אמת" / על כן יש אב־רחמן — „הצדק". / ברוכה תהיי המשטמה, / ברוך בואך! / כטל מרווה את בשר העשבים / חרויני! ואצמח. / עתה — / אהיה שקט. /

הוא בא לארץ לבנות חברה חדשה. משפחה חדשה. אך היכן הצדק?

הוא רואה סביבו קומץ חלוצים שעובדים, שעמסו על שכמם את כל נטל הציונות. מי יעזור להם? — הוא שואל את עצמו. — התיירים שבאו מחוץ־לארץ? האכרים שלא רצו בעבודה עברית?

אכן, המולדת הכזיבה:

אנחנו עניים. אכזר חרוש, קר. / מולדת לבנה סוטרת על הלחי. / בשדות תבל רבת שמחה תצמח מחר / ואל לנו חדמע ואל לנו חבכי! /.

אבל היאוש שלו הוא יאוש לוחם. הוא קורא למהפכה, למלחמת מעמדות:

קול אנחה ברחוב. אדם מרעיב אדם. / בית־תפלתכם החם סגור, מוגף־תריסים. / הי, פיטנים! חובבי מולדת, עם! / הרימו ראש וצאו / נפץ שמשות בבית האלהים! /. ובליל זועה וחיל / ובליל סועה וסער / עת בשר העוללים בכל פח יזלל רעב / כמוכם, בני־אדם, להלולים, לגיל / אני אצא לשער / הרקד גופי בקרב /.

ליובא אלמי — היום

אלמי אוחז ברובה, כחייל בצבא צרפת החופשית

● דרך נדודים

ב־1927 מוציא אלמי ספר שירים בשם „בשער" בהוצאת „לקראת", באלף עותקים. ציור השער — מעשה־ידי הצייר פנחס ליסבינובסקי: רישום החלוץ בעל הבלורית ופרום הכותונת. השירים אינם מעוררים הדים. והמשורר אומר לעצמו, — די אינני יכול יותר. בפלשתינה אינני יכול לבנות את הסוציאליזם. לא כאן מקומי.

וכך, בשנת 1929 נפתחת דרך נדודיו בעולם הרחב; והוא יוצא לחפש אותר הארץ שבה יוכל לבנות חברה סוציאליסטית חדשה.

תחנה ראשונה בנדודיו — בלגיה. אך במהרה הוא נתפס שם בידי השלטונות ומוצאת נגדו פקודת־גירוש בעוון שמאלניותו. שלוש פעמים מובא אלמי לגבול בלגיה—צרפת. שלוש פעמים הוא נתפס על־ידי הצרפתים ומוחזר. אך בפעם הרביעית הוא מצליח ומגיע לפריז. כאן הוא מתאכסן בבית־מלון קטן ברובע היהודי, בין בעלי־מלאכה העוסקים בתפירה ובפרוונות. עתה חדור אלמי שאיפה אחת: לחזור לרוסיה. אותה עת נוסד בברית־המועצות החבל היהודי האוטונומי, בירובינ'ג, כדי ליישב בו את כל יהודי הארץ. גם יהודים היושבים בארצות אחרות מוזמנים להצטרף. אלמי נרשם, אך כיוון שעזב את רוסיה באופן בלתי־חוקי נאמר לו: „עלינו לחקור בדבר. ובינתיים חכה". חולפת שנה ועדיין אין תשובה. ואז מחליט אלמי לנסוע לברלין. שם מתקיים כנס של ארגון ה'עזרה־האדומה' העולמית. ארגון העונר בדיור וקיום לפליטים הנרדפים בעוון השקפותיהם. אחד המשתתפים יהודי שמאלני מצרפת, מספר לו שהוא מתכוון לנסוע אחר הכינוס למוסקבה, ומבטיח להשתדל למענו. וכך נוסע אלמי לברלין בהחלטה נחושה לחכות שם לשתדלן. בברלין נותנת לו „העזרה האדומה" המקומית מקום לינה אצל קומוניסט יהודי ואשתו — הגרמניה קתולית. שם הוא מקבל מדי בוקר כוס־קפה עם לחמניה. למרבה המזל כתוב בדרכונו — „מקצוע — סופר". וכך הוא מבלה כל יום בספריה הלאומית הגרמנית. שם הם וגם ספרים עברים נמצאים לו בשפע. ולאן פונה יהודי הנודד בעולם? — לקהילה היהודית כמובן. מהם הוא מקבל תלושי ארוחות בתמחוי.

ובינתיים חוזר השליח ממוסקבה ובפיו תשובה שלילית. „אל תתערב בעניינים לא לך" נאמר לו. בברלין מחמיר המצב. השנה — 1932; והיטלר כבר עלה לשלטון. ברחובות צועקים ההמונים: „יהודים לפלשתינה!". ואלמי רואה שהקרקע מתחממת תחת רגליו; הוא גם חושש שייאפר בעוון ריגול. הוא חוצה בסתר את הגבול לצ'כיה. ובפראג הוא נתפס ברחוב. באין לו תעודות, מוצאת נגדו פקודת־גירוש — חזרה לגרמניה. „הפעם אני אבוד", הוא חושב. אך במהרה משתק לו מזלו. הוא מכבד את שוטר־החרש בסיגריות ואומר לו בגילוי לב: „אני מפלשתינה. אני רוצה לחזור לארצי. הרי לך לא איכפת, אם תביא אותי לגבול האוסטרי ולא לגבול הגרמני". וכך היה. השוטר נענה לו ואלמי הגיע לוינה לפנות־ערב. אותה עת התנהלו בעיר חיפושים, כי רבו הפליטים הקומוניסטים שברחו מגרמניה. אלמי בילה לילה תמים ברחוב רועד מקור, רצוץ, רעב, ועם האר השחר שם פניו לחפש בית־כנסת. הבחין באשה בעלת מראה יהודי. ניגש אליה ושאלה למקום בית־הכנסת. „בוא", אמרה, „גם אני הולכת לשם". התברר שהיא היתה מקבצת נדבות. מדי יום נהגה ללכת לבית־הכנסת ולהמתין בחוץ עד שתסתיים התפילה ויצאו יהודים רחמנים. אלמי והקבצנית עמדו בחוץ וחיכו, ובינתיים הסבירה לו: „ישנה בין המתפללים יהודיה אחת שנותנת כסף רב", אף תיארה כיצד היא לבושה. עודם ממתינים ואותה קבצנית הוציאה פרוסת־לחם מסלה וחילקה את פתה הדלה עם הבחור. זה היה מרגש מאד, הוא נזכר. עם סיום התפילה ניגש לצעיר מבין המתפללים ושאלו לכתובת של ההסתדרות הציונית.

„אני ארץ־ישראלי", אמר למזכירה שקידמתו ב־הסתדרות הציונית. „ברחתי מגרמניה וכעת אני רוצה לשוב ארצה".

„מה אתה רוצה?" שאלה המזכירה.

„לישון, לאכול ולהתחמם", השיב.

„מי אתה?" שאלה. וכאן בא לעזרת אלמי ה־משורר חיים נחמן ביאליק. לפני צאתו מן הארץ ניגש אלמי לביאליק וביקש ממנו מכתב המלצה. שירבט ביאליק מספר שורות, „לכל מאן־דהוא. ל. אלמי הוא סופר צעיר ואני מבקש לעזור לו". ואמנם, המכתב חולל פלאים. מיד טלפנה המזכירה והשיגה לו מקום מגורים אצל יהודי בעל אכסניה, ותוך כמה ימים סידרה לו כרטיס נסיעה ברכבת למרסיי ומשם עלה חזרה לארץ.

כך ב־1933 הגיע אלמי שוב לארץ־ישראל. ולאן הולך חלוץ כשמגיע אותם ימים לתל־אביב? — למסעדת אלטשולר מול שוק הכרמל. שם נפגשת כל תל־אביב. אם פגשת מכר משכבר הימים שוב לא היית רעב, כי חלק את פתו עמך.

בתל־אביב שכר לו אלמי צריף ואף מצא עבודה. המפלגה הקומוניסטית פנתה אליו להשתתף בשבועון הקומוניסטי „האור", ומאז נתפש יותר ויותר ל־שמאלניות. עתונים עבריים סירבו להדפיס את שיריו; וגם המשטרה החשאית הבריטית החלה לרדפו. לפי החוק מותר היה לעצור אדם החשוד בפעילות פוליטית לשלושה חודשים, לשחררו ליום אחד ושוב לאסרו. יתר על כן, העציר ששוחרר היה חייב להתייצב שלוש פעמים ביום במשטרה ובערב להיות במעצר־בית משש בערב. אלמי היה נתון במאסר פעם אחת, ואחר היה עליו להתייצב במשטרה. מעת לעת הפעילה המשטרה הבריטית לחץ לעזוב את הארץ. ומדי פעם נקרא למשטרה. „ניתן לך כרטיס־אניה במחלקה שניה" הבטיחו. לבסוף נכנע. ב־1937 הפליג באניה שקרעה אותו מהארץ למשך עשרים שנה רצופות. המשטרה הבריטית סידרה לנוסעים השמלאניים ויזות לקובה עם מעבר דרך צרפת. במרסיי ירדו כולם ונסעו לפריז. סידרו להם היתר שהיה בן 48 שעות בעיר.

● מתנדב ל„לגיון הזרים"

בפריס של אותם ימים היה משטר דמוקראטי של „החזית העממית", וליאון בלום הסוציאליסט עמד בראש־הממשלה. אלמי הצליח לסדר לעצמו רשות־ישיבה למשך חודש ימים, נשא לאשה את שרה, כה פגש על האניה, ולא המשיך במסעו לקובה. פריס שלפני מלחמת־העולם השניה היתה גדושה ביהודים. כללו עוסקים היו לרוב במלאכות כמו חייטות, פרוונות ויצור דברי־עור, שיכולת לעסוק בהן בבית יחד עם האשה. כך התפרנסו בדוחק גם אלמי ואשתו.

שנת 1939. מלחמת העולם השניה פרצה. יהודים רבים ואלמי בתוכם מרגישים מחובתם ללחום נגד היטלר, והם מתנדבים למלחמה. הממשלה הצרפתית מארגנת גדודי מתנדבים זרים. ובתוכם — שלושת גדודים שישתתפו במלחמה.

אלמי שירת בגדוד המתנדבים השלישי, אך לא הספיק לקחת חלק במלחמה בקו־האש. כשגדודו היה מוכן לצאת למערכה — נחתם הסכם שביתת־הנשק. צרפת בותרה לשניים, אלמי, אשתו והילד הגיעו לכפר נידח בשם מונבתי בדרום צרפת, בתחום צרפת החופשית. כאן הסתתרה המשפחה בחווה של „אורט", שבראשה עמד אברהם יהודי.

בשנת 1954, כשבא השלום, היה בצרפת המצב הכלכלי קשה והקור היה כבד מנשוא. אלמי נסע לפריס לחפש דירה ומקום עבודה. הוא הצליח למצוא למשפחתו מקום מגורים בדירת מרתף בפרבר של פריס. גם עבודה נמצאה לו בבית־מלאכה יהודי ל־פרוונות. המשפחה עקרה לפריס, ויותר מאוחר הגיעה עזרה מן הג'וינט באמריקה בדמות מכונות־תפירה ליהודים. כמתנדב ללגיון־הזרים וכחבר־המחתרת לשעבר קיבל גם אלמי מכונת־תפירה, למד לתפור ולגזור פרוות, ועבד בקבלנות בביתו, יומם וליל. אם אט נתייצב מצבו, אבל אז החל לשאול את עצמו — מה הלאה?

שנת 1948 היתה שנת קשה מאוד באירופה. תקופה של רעב והרס כללי; אך גם של התארגנות מדינית חדשה. קמות פולין, יוגוסלביה, צ'כוסלובקיה, שתי גרמניות. המפלגות השמלאניות מגבירות חילים ואלמי מרגיש כי אין לו עוד מה לעשות בצרפת. שכן, ב־1948 תופסים הזרים מקום משני בלבד בתנועת השמאל הצרפתית. הם מרגישים יותר ויותר שאת המהפכה בצרפת יעשו הצרפתים ולא הזרים. אשת אלמי באה מפולין, והיא תפצה לדעת, האם שרד מי ממשפחתה. אלמי שוקל שוב ושוב, ולבסוף הוא מחליט — לנסוע לפולין. התנועה הסוציאליסטית כבר קיימת בפולין. לעזור לבנות שם את הסוציאליזם. הוא מקבל ויזה למשך שנה. ולאשתו מרשים לשוב כפליטה פולנית. ב־1950 מגיעה משפחת אלמי ל־פולין ומתיישבת בעיר ברוצלב.

עבודה אינה חסרה לו בפולין. הג'וינט האמריקאי והמפלגה הקומוניסטית היהודית יוצרים קואופרטיבים לחייטות ולפרוונות למען היהודים, ואלמי מועסק בקואופרטיב הפרוונות בברוצלב כפועל פשוט. חיש מהרה הוווא מתקדם בסולם הדרגות ומתמנה למנהל מחלקת הפרוונות.

● התפכחות סופית

אך אט אט נפקחות עיניו. הוא רואה את חידק האדישות הפושה בכל. את הבזבוז. רבים חברים במפלגה הקומוניסטית רק בשל טובת ההנאה שה־פנקס מקנה להם. אנשים אף מכנים בלגלוג את פנקס המפלגה במקום „פארטיי ביכעלע", — „פרנסת ביכעלע", כלומר: „פנקס המקנה פרנסה".

ואלמי מתחיל שוב לפקפק: „מה אני עושה כאן? הרי הכל שקר". על דגל הקומוניזם חרותה סיסמת השוויון של הלאומים, אבל גם בפולין היהודי אינו יותר מיהודי. המסקנה — צריך לחזור למקורות, לארץ־ישראל.

גל האנטישמיות הפורץ בפולין בשנת 1957 מ־למעלה מסלק את שיירי הפקפוקים. משפחת אלמי חוזרת לישראל לאחר עשרים שנות נדודים בעולם וחיפוש אחר האידיאל שהכזיב.

ובישראל — חולפות כל השאיפות והחלומות לבנות את הסוציאליזם. כאן הבית. המעגל נסגר.

המשורר שחזר מתרחק מפוליטיקה. הוא מקבל עבודה כפקיד במדור הפרסומים של המכס. אך ה־דברים שהיו לא נוחנים מנוח. הוא ממשיך לחשוב ולחשוב. עורך חשבון־נפש שהוא מעלה בקטעי יומן, ובשיר „ביני לבין עצמי", הוא סוקר את דרך ה־נדודים, את התפכחות הסופית:

„אין — אין — אין / שחר בשבילנו / לא בשירי מיצקוויץ' / לא בכל כתבי לנין".
ומסיים: „תפרשי רעיתי, את המפה הלבנה... /
— מה בכך? / פשוט — על ברכיך. / ונברך על הפת, פת־קבר, פת־עמל. / ועל צפחת המים. / ויבדילו בני בין אורות של בראשית / לבין נתיב ללא עיט. / ויהי ערב ויהי בקר... / בית. /

היום יושב אלמי הישיש בדירה צנועה בקרית־היובל בירושלים. צופה לעבר הרי־יהודה, מברך על כל יום ועל פת־הלחם הצנועה, וחולם — שיגיע יום ומישהו יעזור לו להוציא לאור את „כל כתביו", ה־מוכנים עמו.